

*Кошман І. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології та журналістики
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

ЗНИЖЕННЯ БУКВЕНОГО РЕГІСТРУ В СУЧАСНИХ МАСМЕДІЙНИХ ТЕКСТАХ (НА ПРИКЛАДІ КОМЕНТАРІВ ДО ІНТЕРНЕТ-ТЕКСТІВ)

Анотація. У статті йдеться про особливості використання буквених реєстрів у масмедійних текстах новітнього часу. Орфографічні норми, що регулюють вживання прописної графеми, не входять до ядерної зони орфографічних кодексів української та російської мов, але їх дотримання є невід'ємним показником загальної грамотності, оскільки прописна графема виділяє в текстовому просторі слова або словосполучення. Об'єктом дослідження є коментарі до інтернет-текстів українською та російською, що опубліковані на порталі «Цензор.нет» (<https://censor.net/ua>) з грудня 2022 по лютий 2023 року. Коментарі до масмедійних текстів вибираються в якості джерела для дослідження, оскільки їх лінгвістична природа – віддзеркалення мовних тенденцій, що існують в узусі. Тобто в них відображуються активні мовні процеси, що притаманні сучасному мовленню українською та російською. Предметом дослідження є використання буквених реєстрів (а саме – пониження реєстру) в коментарях як засобу передачі певних комунікативно-прагматичних сенсів. В роботі використовуються методи лінгвістичного, орфографічного, графічного, стилістичного аналізу, а також порівняльний та описовий методи. В дослідженні виокремлено кілька груп тематичних груп, що мають особливості щодо вибору буквеного реєстру. Це група певних власних імен і географічних назв. Також приділяється увага комунікативно-прагматичним ефектам, що виникають як наслідок порушення орфографічної норми. Зазначається, що сильні стилістичні ефекти виникають не тільки як наслідок недотримання певної орфографічної норми, но і як результат порушення культурної традиції, що зобов'язує виділяти в текстовому просторі власні назви підвищеним буквеного реєстру.

Наслідком порушення орфографічної норми щодо вживання прописної графеми є також зміна співвідношення в опозиції прописна графема – рядкова графема в узусі. Другий член опозиції стає маркованим.

Ключові слова: літера, прописна літера, рядкова літера, графема, функція, коментар, інтернет-текст.

Постановка проблеми. Вживання великої (прописної) та малої (рядкової) літери не є проблемою, що постійно знаходиться в фокусі лінгвістичних досліджень. Мовні енциклопедії мають статті, присвячені поняттям «літера», «прописна літера», «рядкова літера» [1; 2]. Загальний огляд щодо типів літер і їхніх функцій, як правило, включається також до академічних підручників з сучасної мови в розділі «Орфографія».

Інтерес щодо використання на письмі прописної та рядкової літери є головним чином практичним. Тому об'ємні й докладні описи, що регулюють використання прописної та рядкової

літер на письмі, є невід'ємною частиною діючих правил правопису [3, с. 28–33; 4, с. 70–91; 5, с. 164–190]. Приписи подаються головним чином за тематичним принципом: правопис власних імен людей, географічних, астрономічних, історичних, релігійних назв тощо. Тематичного принципу в формулюванні правил вибору прописної або рядкової дотримуються й автори словника [6, с. 11–31].

Аналіз останніх досліджень. В роботах останніх десятиліть зосереджуються на декількох проблемах щодо прописної та рядкової літер.

І. В. Нечаєва використовує поняття «прописна графема» як різновид графічного інваріанту, званого літерою, збільшеного розміру (виступає над рядком) та іноді іншого зображення [7, с. 143]. Вона ставить за мету з'ясувати, які функції прописної графеми є актуальними.

Вихідною точкою роздумів є сприйняття традиційного погляду: вживання прописної графеми регулюється семантичною та синтаксичною функціями. Семантична функція обумовлює виділення на письмі особового розряду лексичних одиниць, а синтаксична пов'язується з виділенням відрізків тексту.

Оскільки семантична функція відповідає за виділення прописною графемою власних назв, а концепцію власних назв не сформовано остаточно, І. В. Нечаєва деталізує реалізацію семантичної функції в функціях десемантизації, індивідуалізації, ідентифікації та аксіологічної (оцінної) функції. Тобто прописною графемою позначаються лексеми, якщо вони співвідносяться з денотатом (функція десемантизації); виокремлюють індивідуальний об'єкт з класу об'єктів (функція індивідуалізації); є результатом онімізації або трансонімізації (функція ідентифікації) або є позначенням високої оцінки / підвищеного статусу явища, що позначається лексемою (аксіологічна функція) [7, с. 146–155].

І. В. Нечаєва вважає, що крім основних функцій (семантичної й синтаксичної) варто розглядати ще дві функції прописної графеми – стилістичну та етикетну [7, с. 156]. Стилістична функція реалізується в конкретному контексті, якщо лексема набуває високого стилістичного забарвлення, а етикетна – при вживанні форм ввічливості.

Якщо не брати до уваги назву тексту, в текстовому просторі, на думку І. В. Нечаєвої, в опозиції прописна графема – рядкова графема маркованим є перший член протиставлення [7, с. 146]. Тобто ця опозиція є приватною.

Проблема орфографічної нестабільності при вживанні прописної графеми розглядається І. В. Нечаєвою в іншій роботі. До сегменту орфографічної нестабільності нею відносяться:

формування норми щодо нових явищ у мові; коливання норми в узусі; неповне застосування кодифікованої норми до мовного явища та узуальна корекція норми, що діє де-юре [8, с. 450]. На конкретних прикладах І. В. Нечасєва розглядає дію узуального, парадигматичного, дистрибутивного факторів або фактору економії в виборі на письмі прописної графеми.

Метою роботи є аналіз вибору буквеного регістру для передачі на письмі власних назв, що спостерігається в масмедійних текстах новітнього часу.

Матеріалом для дослідження слугують коментарі до інтернет-текстів українською та російською, що оприлюднені на порталі «Цензор.нет» (<https://censor.net/ua>) з грудня 2022 по лютий 2023 року. Коментарі отримані методом несучільної вибірки.

В сучасних роботах з інтернет-журналістики коментар розглядається як специфічний жанр. І. Г. Сидорова дефініціює його як текст, в якому вербально визначається комунікативна дія особи, яка демонструє себе через відкриту публікацію своєї думки або оцінки [9, с. 161]. В коментарі як інтернет-жанрі складним чином поєднуються, з одного боку, тяжіння до усного мовлення (непідготовленість, синхронність, діалогічність, стислість, непрофесійний адресант та відсутність редакторської обробки), з іншого боку, особливості писемного мовлення (фіксованість, асинхронність та збереження). Тому коментарі в українському сегменті інтернету є надійним джерелом, що відображає тенденції, властиві сучасному мовленню українською й російською.

Разом з тим відкритість інтернет-простору потребує певного відбору коментарів. Зокрема, придатними для даного дослідження вважаються коментарі, адресанти яких не є прихильниками «смартфонного» стилю спілкування (при якому обирається один буквений регістр – зазвичай рядковий). Тобто аналізуються тексти, адресанти яких послідовно (згідно з діючими правилами правопису) розрізняють буквені регістри. Наприклад: **FORGE FERRUS**: *Те саме говорили США, ЄС, навіть деякі країни Азії всі пропонували росії поговорити як цивілізовані люди, проте схоже путін, на той час, уже все для себе вирішив й не хотів слухати попередження. Він був переконаний, що це йому говорять з позиції слабкості, що Європа боїться а Штати не хочуть втручатися. Що він зайде в Київ за три дні й усі будуть змушені погодитися з новим порядком денним, а тоді він вийде до колективного Заходу й погрожуючи ядерною зброєю скаже щоб НАТО відступило за лінію Варшавського договору. Тоді, Зеленський змінив риторику, взяти ту ж Мюнхенську конференцію, на якій Україна була заявлена з позиції сили. Проте кремль не зрозумів чи не захотів бачити жодного з сигналів які йому посилала наша влада разом з цивілізованим світом й не маючи для того а ні достатніх ресурсів а ні достатньо сил росія здійснила вторгнення на територію суверенної країни і це в XXI столітті. Але на жаль, чи на щастя є історичний процес, це неминуче мало статися рано чи пізно бо імперія яка не розширюється зрештою занепадає, й можливо це на краще, остання імперія має бути зруйнована, це не минує. І схоже Україна – єдина країна яка на той час була здатна втримати такий удар.*¹

Також до аналізу долучаються коментарі, адресанти яких більш-менш послідовно відрізняють буквені регістри. Напри-

клад: **Bob Fayn**: *Вигода це енергоресурси і атомна енергетика в мадьярів... там рашикинський «енергоатом» щось буде... от бояться накладення санкцій... ось що цікавить... бо в білорусії на кордоні з Балтикою побудована атомна станція... от і думають... про експорт між Лукадрицом і *****, казали що хочуть Польщу уламати.*

Виклад основного матеріалу. Як зазначає І. В. Нечасєва, норми, що регулюють вживання прописної графеми, не є головними орфографічними нормами. Це норми другого порядку [7, с. 143]. Така собі орфографічна периферія. Але як їх дотримання, так і їх порушення свідчить про передачу певних комунікативно-прагматичних сенсів.

В коментарях українською й російською реєструється тенденція до недотримання вживання прописною графеми в випадках, що не входять до зони орфографічної нестабільності.

По-перше, прописна графема послідовно не вживається, якщо задується прізвище особи, що займає вищу державну посаду в Російській Федерації:

Олег Квиташ: *Всі претензії висловлюйте «великому геополітику та стратегу» путіну. Війна річ взаємна, а не одностороння; **arve z.**: Але одне вони, і путін і його «народ», забули. Забули давню істину – «Не можна двічі увійти в ту саму річку»;*

Лена Реброва: *Я не против, я слышала взрывы не в первый раз вчера, а они дальше за **путина** вопреки здравому смыслу; **Анна Сергеева**: Сдулась Британия. А будет ли у Украины долгосрочная перспектива, если все обещают, а только **путина** бровкой повел, сразу отмаывают назад «вы нас неверно поняли».*

Зафіксовано також одиничний приклад написання з рядкової літери імені вищезгаданої особи: **Вадим Владимирович**: *Да нету там ни каких элит. Есть бесправные рабы и держатели активов **вовы** пукина.*

По-друге, прописна графема заміняється рядковою при використанні прізвищ:

Степан Русин: *І ху...ло говорить про це прямим текстом – зачем нам мир в котором нет росії? І світ повинен то усвідомити що відсидітись не вдасться ніде, ні в Китаю, ні в Африці...і думати, як тих збочених вилупків інтелегентно роззброїти та ізолювати...; **Maksim Perepelitca**: Це я зараз найвидку пробігся кацапськими коментарями в тєлєгах, цитати звідти. Там вже розпочалося – лікованіє. А ввечері і **скабейчиха** буде – випадати з труселів; **Garry Grant**: Доборочинність на хліб не намажеш – сказала б **мосейчучка**;*

Leshek: *Лишнее подтверждение теории, что если бы Украина не выстояла в первые дни навала орды, Запад слил бы страны Балтии и возможно Польшу **пуйлу**. Заболтали бы, запугали, что не хотят ядерной войны и т. д.; **Leshek**: ...но справедливости ради Жовква достался ему по наследству, он начинал карьеру при **овоце**, потом был в администрации президента при **Порохе**.*

По-третє, рядкову графему використовують в прізвищах деяких українських політичних діячів:

Super Gut: *Спіймати якогось ватного чорта – це дрібниця, однак коли мова йде про СБУ, у мене тільки одне питання: де лійтенант **баканов**? Чому він досі не сидить по статті державна зрада?; **MyronMaG mm**: Всі, кого Ви перечислили, це чорна фракція **портнова**; **Merkator R**: Ага, а в Турції **арахамія** про що домовлявся. Вже дістали договорняками.*

¹ Тут і далі в прикладах коментарів зберігається авторська орфографія та пунктуація. Допускається лише скорочення коментаря, упорядкування інтервалів й абзаців, видалення смайликів і виправлення окремих описок.

Vadim Smirnoff: *волошин уже год в парашке! Передаєт привєт прокуратуре!; jklpqrs: Синдром безуглой лечитєся пинком под зад самой безуглой. Конечно, это будет менее эстетично чем танец ракообразного, но эффект будет не менее впечатляющим.*

У всіх цих випадках ігнорується жорстка вимога простого орфографічного правила, що виконує функцію індивідуалізації. У всіх прикладах йдеться про конкретну особу, індивідуальний об'єкт, і норма зобов'язує позначення на письмі таких феноменів прописною графемою [4, с. 74; 5, с. 167]. Навмисне й відверте порушення орфографічного правила – вибір рядкової графеми – є засобом вираження сильних прагматичних сенсів. Знижуючи буквенний реєстр, адресант висловлює різко негативне ставлення до конкретної особи, що в термінах стилістичного значення можна описати як презирливе, зневажливе.

По-четверте, не користаються прописною графемою при вживанні неофіційної назви такого географічного об'єкта, як Російська Федерація:

сахір: *Хай ДеСільва віддаєт 20% своїх Бразильских територій Україні та веде переговори з росією. А ми подивимось; алекс алекс: Розпад росії НЕ ЗАЛЕЖИТЬ від бажання (чи небажання) когось. Це историчний процес, він неодмінно триває і буде розвиватися за своєю логікою. Фінал єдиний для усіх імперій – вони розпадаються. Дивно навіть читати вашу маячню – а давайте на будемо руйнувати росію;*

jklpqrs: *Я охотно ему верю. На самом деле война с расией – серьезный бизнес. Так всегда было и снарядов нужно не много, а очень много; Alex Dev: ***** уже подседа на эту войну, как наркоман на иглу. Теперь будет с расеюшки тащить все на войну, как наркоман с дома;*

Breaking Bad: *А Воллес не підозрює, що якщо вирішити проблему з рашкою, то й інші проблеми відпадут самі собою?; Олег Мінів: Буде якесь скигління від Зах. Європи тільки тоді, коли маршрут ракет москвія прокладе через ФРН і Францію; Влад Ол: Нашим «корманічам» вже давно потрібно було зробити висновки, що лише сама Україна і буде тим «локомотивом», який ПЕРЕМОЖЕ оркостан!; FORGE FERRUS: Проте кремль не зрозумів чи не захотів бачити жодного з сигналів які йому посилала наша влада разом з цивілізованим світом й не маючи для того а ні достатніх ресурсів а ні достатньо сил росія здійснила вторгнення на територію суверенної країну і це в XXI столітті;*

Volley: *Но и это НИ В КОЕМ случае не оправдывает закупки книг в рашке. Продолжаем финансировать таким образом бомбежки наших городов и смерть сограждан?*

По-п'яте, прописна графема перемінюється рядковою в географічній назві столиці Російської Федерації:

Валентин Пруденко: *Там є перелякани за свою шкуру кремлівські маріонетки, які виконують накази з москви! Така заява є не тільки відкритим інформуванням ворога, а ще й інсо з метою підігрування ворожій пропаганді та деморалізації ЗСУ і цивільного населення України!;*

Yakov Nemo: *Никто не знает, как избавиться от Ермака и Татарова. Но все знают, что они агенты москвы. Дальше, что.*

Наведені приклади також демонструють свідоме порушення орфографічної норми, що визначається функцією десемантизації. Правила щодо передачі на письмі географічних власних назв і неофіційних назв держав є безваріантними та вимагають

вибору прописної графеми [4, с. 77–78; 5, с. 171–174]. Вибір рядкової графеми є виявом презирливого, неповажливого відношення до денотату, що позначається онімом.

По-шосте, рядкові графеми замінюють прописні в складноскорочених назвах, утворених з початкових літер, для номінації російських реалій:

Вадик Недригайло: *Розвалєну рф по клаттикам передадут у концєсію різним промисловим групам світу. Але не зараз. Ніхто не знає в якому стані буде рф, коли закінчиться війна, тому гадання на гуці про статус рф після поразки її самої, на сьогодні є зайвим;*

Борис Дородный: *Страны ЕС, а они почти все в НАТО, нужны рф как потребители нефти и газа, и очень многого другого. Сама рф нужна Европе как рынок сбыта прежде всего продукции тяжелой индустрии и оборудования для добычи ископаемых опять же для ЕС; Vladyslav Novikov: Достаточно сопоставит два сообщения: это и то, что «рф опять, т. е. снова хочет переговоров», чтобы понять – это ИПСО. Не только в фсб есть аналитики.*

Орфографічне правило, що унормовує правопис складноскорочених назв, є достатньо чітким: потребує використання прописних графем для тих випадків, в яких назва утворена з початкових літер [4, с. 90; 5, с. 191]. Тобто в цих випадках зниження буквенного реєстру також використовується в прагматичних цілях – для передачі різко негативного відношення до денотату.

Висновки. Отже, сучасні масмедійні тексти демонструють системне порушення жорстких орфографічних норм, що забезпечують правопис деяких власних назв, якими іменуються, головним чином, російські денотати. В таких онімах спостерігається зниження буквенного реєстру – заміна прописної графеми рядковою. Як наслідок порушення діючої орфографічної норми виникають комунікативно-прагматичні ефекти, що маркують різко негативне відношення адресанта до денотатів, про які йдеться. Це негативне відношення може бути описано в термінах стилістичного значення як презирливе та зневажливе. Тобто можливість виконувати стилістичну функцію отримує рядкова графема, що взагалі для неї не було раніше притаманним. Мабуть, сильні стилістичні ефекти виникають не тільки як наслідок недотримання певної орфографічної норми, но і як результат порушення культурної традиції, що зобов'язує виділяти в текстовому просторі власні назви підвищенням буквенного реєстру (починаючи з XVII ст.).

Наслідком порушення орфографічної норми щодо вживання прописної графеми є також зміна співвідношення в опозиції прописна графема – рядкова графема в узусі. Другий член опозиції стає також маркованим, тобто приватний тип опозиції замінюється еквіполентним.

Література:

- Українська мова: енциклопедія / редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
- Русский язык: энциклопедия / гл. ред. А.М. Молдован. Москва: АСТ-Пресс, 2020. 912 с.
- Правила русской орфографии и пунктуации. Москва: Учпедгиз, 1957. 175 с.
- Український правопис. Київ: Наукова думка, 2019. 393 с.
- Правила русской орфографии и пунктуации: полный академический справочник / под. ред. В. В. Лопатина. Москва: Эксмо, 2007. 480 с.

6. Лопатин В.В., Нечаева И.В., Чельцова Л.К. Как правильно? С большой буквы или с маленькой?: орфографический словарь. Москва: Астрель: АСТ, 2002. 400 с.
7. Нечаева И.В. Прописная графема и ее функции в современном письме. *Русский язык в научном освещении*. 2017. № 1 (33). С. 143–161.
8. Нечаева И.В. Употребление прописной графемы: аргументы и факторы. *Труды Института русского языка им. В. В. Виноградова*. Вып. 13. 2017. С. 449–459.
9. Сидорова И.Г. Коммуникативно-прагматические характеристики жанров персонального интернет-дискурса (сайт, блог, социальная сеть, комментарий): дис. ... канд. филол. наук. Волгоград, 2014. 249 с.

Koshman I. Reduction of letter case in modern mass media texts (on the example of comments on internet texts)

Summary. The article deals with the peculiarities of the use of letter registers in modern mass media texts. The orthographic rules governing the use of capital graphemes are not part of the core zone of the Ukrainian and Russian spelling codes, but their observance is an integral indicator of general literacy, since capital graphemes highlight words or phrases in the text space. The object of the study is comments on online texts in Ukrainian and Russian published on the portal «Цензор.нет» (<https://censor.net/ua>) from December 2022 to February 2023.

Commentaries on mass media texts are chosen as a source for research, since their linguistic nature is a reflection of linguistic trends existing in *uzus*. That is, they reflect active language processes inherent in modern Ukrainian and Russian speech. The subject of the study is the use of letter registers (namely, lower case) in comments as a means of conveying certain communicative and pragmatic meanings. The work uses methods of linguistic, orthographic, graphic, stylistic analysis, as well as comparative and descriptive methods. The study singled out several thematic groups that have peculiarities regarding the choice of letter case. This is a group of certain proper names, geographical names, names of organizations, etc. Attention is also paid to the communicative and pragmatic effects arising as a result of the violation of the orthographic norm. It is noted that strong stylistic effects arise not only as a result of non-observance of a certain orthographic norm, but also as a result of a violation of the cultural tradition, which obliges to highlight proper names in the text space by raising the letter case.

The consequence of the violation of the orthographic norm regarding the use of a capital grapheme is also a change in the ratio in the opposition capital grapheme – line grapheme in *uzus*. The second member of the opposition becomes marked.

Key words: letter, capital letter, line letter, grapheme, function, comment, internet text.